A ZOBORI APÁTSÁG 1111. ÉS 1113. ÉVI OKLEVELEI MINT NYELVTÖRTÉNETI FORRÁSOK*

KATONA CSILLA

1. A nyelvtörténeti kutatások számára a 11–13. századi források a honfoglalás utáni évszázadok magyar nyelvének megismerése szempontjából rendkívül értékesek. Főképpen a magyar nyelv szórványemlékeinek feldolgozása szolgáltat jelentős adalékokat a magyar nyelvtörténet számára, elsősorban a hang- és helyesírás-történet, a nyelvjárástörténet, az etimológia, a szó- és névtörténet területén.

Az utóbbi években nagy lendületet vett a 11. századi nyelvemlékek részletes, új módszerekkel történő nyelvtörténeti szempontú feltárása, s ezzel együtt a helynév-rekonstrukció eljárását követve a korábban már feldolgozott források újraértékelése is előtérbe került.

A legrégibb hiteles és eredetiben fennmaradt oklevél, az 1055. évi Tihanyi alapítólevél helynévi szórványainak névrendszertani-tipológiai szemléletű elemzését Hoffmann István önálló monográfiában végezte el (2010). A helynév-rekonstrukció eljárását követve Kovács Éva az 1055. évi alapítólevélhez szorosan kötődő 1211. évi Tihanyi összeírást és annak helynévi szórványait (2015), valamint az 1067/1267-es datálású Százdi alapítólevelet dolgozta fel (2018). Az 1075-ben keletkezett, de csak másolatban ránk maradt, interpolált garamszentbenedeki apátság alapítólevelét Szőke Melinda vizsgálta mélyrehatóan, s dolgozta ki ennek során az ún. bizonytalan kronológiai státuszú oklevelek felhasználásnak módszertanát (2015). Póczos Rita a pécsi püspökség sokszoros átiratban fennmaradt alapítólevelének (1009/+1205–1235/1343e./1350/1404) két szórványát tanulmányozta (2015), Pelczéder Katalin pedig az 1086-os Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti forrásértékét igyekezett több tanulmányában és habilitációs értekezésében is feltárni (lásd ehhez például 2015).

Ehhez a láthatóan egyre népszerűbb és eredményes kutatási irányvonalhoz kívánok kapcsolódni azzal, hogy a 12. század legelejének fontos, de a nyelvtörténeti kutatás által jó ideje mellőzött nyelvemlékeinek, a zobori apátság 1111. és 1113. évi okleveleinek részletes analízisét végzem el.

E vállalkozás első részfeladataként tanulmányomban áttekintem az oklevelek filológiai, diplomatikai jellemzőit, majd a nyelvtörténeti felhasználásának lehetőségeiről szólok, egy konkrét helynévi szórvány példáján keresztül bemutatva azt.

2. A zobori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei más, korai okleveleinktől (például a tihanyi, garamszentbenedeki, százdi apátságok, illetve a pécsi püspökség alapítóleveleitől) eltérően nem az alapító oklevelek sorába tartoznak bele. Az 1111-es oklevél az első olyan írásos emlék, amely a peres eljárás menetére világít rá, a teljesen épen fenn-

*A tanulmány az MTA–DE Magyar Nyelv- és Névtörténeti Kutatócsoport programja keretében készült.

Forgács Tamás – Németh Miklós – Sinkovics Balázs szerk. 2022: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei* XI. Szeged: SZTE BTK Magyar Nyelvészeti Tanszék, 193–201.

maradt oklevél ezáltal a magyar igazságszolgáltatás legrégibb emléke. Az 1113-as oklevél pedig a 11. század végén meghonosodott oklevéltípus, a renovatiók csoportjába tartozik, akárcsak a pannonhalmi és a bakonybéli apátságok birtokainak összeírása (Fejérpataky 1892: 3–4).

2.1. 1111-ben, Kálmán király uralkodása alatt a királyi jövedelmek tisztjei, a kálizok igényt támasztottak a vámszedés jogára, amelyet a zobori apátság Szent István királytól nyert, és a Nyitra vidékén, a Vág vizén és Trencsén városában gyakorolt. Az e területekről begyűjtött vám egyharmada az apátságot illette. A per végkimeneteléről készült az 1111-es zobori oklevél, ítéletleveleink legkorábbi darabja. Az oklevél szerzője – a per ügymenetének rögzítésén kívül – az oklevélnek egyszersmind némi renovatio jelleget is adott, ugyanis nemcsak a per eredményét jegyezte fel, hanem Szent István tizedadományát is, amelyet a per tárgya nem érintett. Feltételezhetjük, hogy időszerűnek tartotta a vámszedés jogához hasonlóan a tizedszedés jogának a megerősítését is (Fejérpataky 1892: 46; Kniezsa 1949: 3).

Az 1111-ben kelt oklevél szellemi szerzőjének Fejérpataky Godofredust – a zobori apátot – tekinti, ugyanis az oklevél lejegyzője feltűnően hangsúlyozza az apát fáradozásait, amelyekkel igyekezett visszaszerezni Szent István adományait, valamint a per résztvevői végig egyes szám harmadik személyben szerepelnek, Kálmán királyt csak elvétve említi a szöveg (1892: 47).

Az oklevél a latin személyneveken kívül 50 szórványt tartalmaz, amelyek közül 16 helynév, 1 népnév *(káliz)*, a többi pedig személynév (Kniezsa 1949: 3).

2.2. Az 1113. évi összeírás 164 helynevet és 9 magyar személynevet tartalmaz. Az oklevél megrongált állapotban maradt fenn, itt-ott vízfoltok tarkítják, az összehajtások mentén szakadások vannak, sőt az oklevél egész alsó bal harmada teljesen hiányzik (Kniezsa 1949: 4).

Az oklevél kiállításának történelmi előzménye Szvatopluk cseh-morva herceg hadjárata volt, amelynek során serege V. Henrik szövetségeseként 1108-ban és 1109-ben a Vág vidékén és Nyitra környékén nyomult előre. A támadások következtében számos falut felégettek, és kizsákmányolták a területeket. A becsapás elsősorban a zobori apátságot sújtotta, amelynek birtokai legnagyobb részt a Vág és a Nyitra völgyében terültek el. Az apátság területein lakók szétszéledtek, az eredeti határok bizonytalanná váltak, sőt egyes birtokok más kézbe kerültek. A betörés okozta zavarok lecsendesedése után Godofredus zobori apát mozgalmat indított, hogy összeírja az egyház birtokait, az apátság népeit, és visszaállítsa a birtokok eredeti határait. Az apát törekvéseinek köszönhetően Kálmán király elrendelte az apátság birtokainak összeírását. Az 1113-ban készült oklevél eredetijét a nyitrai püspöki levéltár őrzi (Fejérpataky 1892: 52; Kniezsa 1949: 6).

Fejérpataky felhívja a figyelmet arra, hogy mindkét szövegben feltűnően előtérben szerepel a zobori apát, Godofredus. Kálmán király eredetiben fennmaradt okleveleivel kapcsolatban Fejérpataky felveti azt, hogy a királyi oklevél e fajtájának, a renovatióknak a szerzői, írói nem a királyi kancelláriába tartoztak, hanem azokba az egyházakba, amelyeknek érdekében állt, hogy régi jogaikra akár ítélet, akár megelőző vizsgálat alapján új királyi megerősítést nyerjenek. Ez a második zobori oklevél ugyanis még jobban sejteti, hogy a királyi kancelláriának a szöveg szerkesztésében nem volt része, sokkal inkább Godofredus apát és a zoboriak készítették, a király parancsára, annak jóváhagyásával (Fejérpataky 1892: 64–65).

Mivel az oklevelek között nemcsak belső, hanem külső tulajdonságok alapján is szembeötlő a hasonlóság, ezek miatt Fejérpataky egy kéz munkájának tartja a két oklevelet (Fejérpataky 1892: 62).

Szentpétery Imre az okleveleket a királyi pecséttel megerősített magánoklevelek közé sorolta, és a rájuk jellemző „francia hatásra valló jelek folytán, súlyosabb belső okok híján" végső soron hitelesnek tekintette őket (Szentpétery 1923: 18).[1]

2.3. A zobori apátság 1113. évi oklevele a tatárjárás során súlyosan megsérült, majdnem megsemmisült, ezért 1249-ben Favus zobori apát IV. Béla elé járult, és az 1113. évi oklevél megerősítését kérte a királytól. IV. Béla szövege azonban nem adja híven vissza az eredetit: az oklevél másolatának dátumát hibásan tüntetik fel: 1249 helyett 1213 áll az okiraton. Ezt követően hosszú ideig így is szerepel a későbbi átiratokon, kiadásokban, valamint szakmunkákban is így hivatkoztak rá. Ezenkívül az oklevél szövegébe önkényesen betoldottak részeket (lásd ehhez bővebben Fejérpataky 1892: 52–54).

Az 1249-ben elkészített másolatnak készültek további átdolgozásai is: 1410-ben Zsigmond király jóváhagyásával készült az oklevélmásolat átirata, ezután 1592-ben a nyitrai káptalanhoz köthető az 1249-es átiraton alapuló új példány létrehozása. Végül pedig ezt a kétszeres átiratot is átírták 1628-ban (Szentpétery 1923: 18).

Az 1111. évi oklevélnek egyetlen átiratát ismerjük, amelyet 1414. február 14-én Hinko nyitrai püspök a zobori apátság kormányzója részére ad ki. Ezt a szöveget Fejér György közlésében olvashatjuk (CD. 7: 4), aki egy 17. századi bécsi kéziratból emelte ki a szöveget. Ezt a kiadást a későbbi szakmunkákban többen is kritikával illették, főképpen a személynevek meghamisítása miatt (lásd ehhez például Fejérpataky 1892: 41).

Az 1113. évi oklevél kiadásai között elsőként meg kell említenünk azt a töredéket, amelyet 1774-ben Pray György közölt, ezt a kiadást vette át 1781-ben Katona István, de az 1113-as évszámot hibásnak tartotta, s az oklevelet 1103-ra datálta. Ezt követően Fejér György (CD. 2: 41) tette közzé a szöveget, ugyanolyan csonka állapotban, mint elődei. Gyűjteménye két további kötetében (CD. 1: 311, 5: 84) IV. Béla 1249. évi átirata alapján, 1112-es évszámmal újra közli a teljesebb, de még mindig töredékes szöveget. Végül pedig 1213-as (téves) dátummal közölt Knauz Nándor (1863) és Wenzel Gusztáv (ÁÚO 6: 76) egy kis töredéket, amely két birtok határairól szól. Ezek a töredékes közlések ráadásul nem az eredeti oklevelek alapján, hanem azok másolatai alapján készültek (Fejérpataky 1892: 15).

A szöveget teljes terjedelmében először Tagányi Károly jelentette meg a Hazai Okmánytár 8. kötetében (Nagy 1891: 2–7). Ez a közlés az 1628-ban készült többszörös átiraton alapult, amelynek szövege a 12. századi eredetitől a 17. századi másolatig lényeges változásokon ment keresztül, emiatt hibáktól ez a kiadás sem mentes (Fejérpataky 1892: 15).

---

[1] Fejérpataky a külső jegyek közül kiemeli a mindkét oklevél elején megtalálható keresztet. Az ún. symbolicus invicatio jeléül szánt kereszt mindkét oklevélben azonos, kifelé szélesedő, román ízlésnek megfelelőek. Ezenkívül szembeötlő a hasonlóság a nagybetűk, *B, D, L* és *P* írásmódjában is. A külső jeleknél még nagyobb egyezést mutat az oklevelek szövegezése, szerkezete, kezdő és befejező formulái (Fejérpataky 1892: 62–65).

Az eredeti okleveleket Fejérpataky László mutatta be a felfedezésüket követő évben, 1892-ben. Kálmán király okleveleiről írt munkájában összegezte az oklevelek addigi kiadásairól és másolatairól való ismereteket, az eredeti példányok feltárásával együttesen pedig közölte az oklevelek facsimiléit is. Az 1113-as oklevél sérült állapota miatt az abból hiányzó, olvashatatlan részeket az 1249/1410. évi átiratból pótolta. Mindezeket a nyitrai káptalan levéltára őrzi.

Az oklevelek kritikai kiadására csak egy évszázaddal később, 1992-ben került sor Györffy György jóvoltából (DHA. 382–385, illetve 391–399). Ebben a kiadásban Györffy György az 1111. évi oklevelet egészében hitelesnek tartja. Az 1113-as oklevél hiányzó részeit – Fejérpatakyhoz hasonlóan – ő maga is az 1249/1410-es átirat alapján egészítette ki, ezeket azonban többségében interpolált részként kezeli, amelyeket zárójelben jelez. Ennek az eljárásnak a hátterében az az előzmény húzódik meg, hogy tudniillik IV. Béla a másoláson kívül módosított is a hártya hiányos szövegén, beírva például *Vochoy* falu felét. A legnagyobb eltérés a 33–34. sorokban van, ahol az apátság turóci birtokairól ad számot az oklevél, tudniillik IV. Béla azokat saját hasznára fordította, s azokért cserébe Racsic, Szucsány és Udvarnok falvakat adta az apátság számára (DHA. 382–385, 391–399; Gy. 4: 492; Fejérpataky 1892: 53). Munkám során én magam is a Györffy György által közreadott szöveggel dolgozom.

2.4. Az eredeti példányok előkerülte után az oklevelek névanyaga, hangjelölése és helyesírás-történeti jellemzői egyre több figyelmet kaptak. A helynevek azonosítását maga Fejérpataky kísérelte meg az eredeti okleveleket bemutató munkájában (1892), majd Vladimir Šmilauer (1932) dolgozta fel az oklevél névanyagát Szlovákia régi vízrajzáról szóló munkájában.

A névtani kutatások mellett hang- és helyesírás-történeti kérdésekkel foglalkozó szakmunkákban is előkerült a két oklevél magyar nyelvi anyaga. A nyelvtörténeti szakirodalomban francia műveltséget megőrző oklevélként hivatkoztak rá leginkább. Az oklevelek helyesírásának franciás vonásait Jakubovich Emil (1923), majd Bárczi Géza mutatta be (1943). Hajnal István pedig a „franciás írás" legrégibb magyarországi felbukkanását azonosította a két zobori oklevélben (1921).

Ezt követően az oklevelek néhány szórványa – a francia nyelvi vonásokkal párhuzamosan – a tővégi magánhangzók eltűnésével kapcsolatosan is a vizsgálatok homlokterébe került. Az oklevél *e* hangra végződő szórványaiban (pl. *villa Copusde, silva Cullese, de Bache, Queletde*) ugyanis a francia hangjelölés egyik sajátosságát, a szóvégi redukált magánhangzók jelölési módját vélték felfedezni (Bárczi 1943, 1958; Papp 1963: 293).

Az oklevelek francia hatást mutató hangjelölése és helyesírása miatt felmerült, hogy az oklevél szerzője is francia származású lehetett, s magyarul aligha tudhatott (Bárczi 1943: 340). Kniezsa, Bárczi nézeteit kiegészítve úgy tartja, hogy bár fennáll a lehetősége annak, hogy az oklevél leírója valóban nem volt magyar, viszont azok az emberek, akiknek a birtokok határait rögzítő jegyzeteit felhasználták, túlnyomó többségben tudtak magyarul, illetve valószínűleg magyarok is voltak. Mindezt azzal indokolja, hogy az oklevél adatai végső soron nem mondanak ellent az ómagyar kori hangtani szabályoknak (Kniezsa 1949: 48).

Az első nyelvészeti céllal íródott komplex elemző munka Kniezsa István nevéhez fűződik (1949). Kniezsa az 1111-es és 1113-as oklevél szórványait egyben tárgyalva

vizsgálta az oklevelek nyelvi, azon belül hang- és helyesírás-történeti tulajdonságait. Elemzéseinek alapjául Fejérpataky kiadása szolgált, s hozzá hasonlóan a hiányzó részeket Kniezsa is a későbbi átiratokból pótolta. Kniezsa munkája az oklevél kutatástörténetében nagy jelentőségű, azonban a szórványokat elemző szócikkek rövidek, helyenként csak egy-két sorosak.

Az 1111. évi oklevél magyar fordítását Veszprémy László (1997) készítette el. Az 1113. évi oklevelet nem fordították le magyarra, annak egyelőre csak szlovák fordítása érhető el.

Az oklevelekkel kapcsolatos korábban jelentős nyelvtörténeti kutatások idővel háttérbe szorultak, s a 20. század utolsó évtizedeiben főképpen történészek említették meg munkáikban ezeket a forrásokat.

3. A továbbiakban az 1113. évi oklevél *Mechina* adatán keresztül mutatom be azt, hogy miképpen kívánom az oklevél szórványainak teljeskörű nyelv- és névtörténeti feldolgozását elvégezni.

A Nyitra megyei Menyhe település első említése az 1113. évi zobori oklevélből való: 1113: de villa *Mechina* (habemus silvam term)inum (DHA. I. 396). Későbbi adatai a 13. századtól kezdve jelentkeznek, elsőként az oklevél 1249-ből való másolatában: 1113/1249: *Mechyna* (DHA. I. 396). A 14. századból *Mehnye* (1357, FNESz. Menyhe), illetve *Myhyne* és *Mehenye* formákban találjuk meg (1358). A pápai regestrum (1332/PR.) *Meken* adata feltehetően hibás lejegyzés eredménye (DHA. I. 396; Gy. 4: 423). 1773-ban a település már mai *Menyhe* alakban szerepel (Gy. 4: 423).

A 18–19. századi térképeken szintén megtaláljuk a falut: az első katonai felmérésen 1782–1785: *Menghe* formában (EKFT.); a második és harmadik katonai felméréseken 1819–1869: *Menyhe* (MKFT.); 1869–1887: *Menyhe* (HKFT.) írásmóddal rögzítették.

A név ómagyar kori olvasata minden bizonnyal [Meχinya] lehetett. Noha az oklevélben a *ch* betűkapcsolat a legtöbbször a [cs] és a [c] hangokat jelöli, de esetünkben szinte bizonyosan palatoveláris zöngétlen spiránst takar a *ch* betűkapcsolat. Azt, hogy a *Mechina*-ként rögzített adatot [χ]-val kell olvasnunk, a későbbi adatai egyértelműen mutatják (lásd fentebb). A [χ] hang jeleként egyébként a korai ómagyar korban a *h* betű és a *ch* betűkapcsolat szolgált; vö. TA.: *humuc,* HB.: *holz, chomuv, charmul* (Korompay 2003: 285).

A településnévben több hangváltozási folyamatot is rekonstruálhatunk. Az etimológia alapján (lásd alább) feltehetően elsődleges *Meχinya* névalak hangrendi kiegyenlítődés folytán *Mehenye* formájúvá lett (ahogyan ezt az 1358-ból való adata igazolja is), majd a kétnyíltszótagos tendencia működésének következtében *Mehnye* (1358: *Myhnye,* Gy. 4: 423) változata is kialakult. A későbbi-mai *Menyhe* (1773: *Menyhe,* Gy. 4: 423) névalak hangátvetés eredménye. Hasonló fonológiai helyzetben más ómagyar kori helynevek esetében is megfigyelhetjük ezt a folyamatot: pl. *Rohmány* (1238/1346: *Ruhman,* Gy. 4: 290) > *Romhány, Bohnya* ([1257]: *Buhna* szn., ÁSz.) > *Bonyha, Kohnya* (1364: *Kuhnya,* ComMar. 24) > *Konyha* (1447: *Konyha,* uo.) (lásd ehhez bővebben Katona 2020: 110).

A név etimológiájával kapcsolatban két lehetőséget vethetünk fel. Kniezsa István szerint a helynév egy szláv **Mьchynja* név átvétele, amely a *mъchъ* 'moha' jelentésű szó *-ynja* képzős származéka lehet (1949: 423). A *mъchъ* etimon veláris és palatális formákban is kimutatható a későbbi szláv nyelvekben (vö. ehhez: cseh *mech* > *Mešno,* horvát

moch > *Mochowc, Mochholz;* Šmilauer 1970: 125), s esetünkben a palatális továbbélésű formát feltételezhetjük. A szláv tőből hasonló *-ynja* képzővel történő képzéssel alakult további névformákról sem a magyar, sem a szláv nyelvekben nincsen egyelőre tudomásom (a tő képzett származékaira vonatkozólag lásd Šmilauer 1970: 125). Ellenben fennáll a lehetősége annak is, hogy a 'moha' jelentésű *mъchъ* tőből az **-ьnъ ~ -inъ ~ -ina* képző eredményezte a *Mechina* alakot. Az **-ьnъ ~ -inъ ~ -ina* képző viszonylag gyakori a Kárpát-medence szláv eredetű településneveinek létrejöttében. Ennek a képzőnek a szláv nyelvekben szokványosan melléknévképző szerepe van, azonban a szláv településnév-adásban helynévképzőként is megtalálható (Hoffmann–Rácz–Tóth 2018: 200). A helynévképzési szerep ebben az esetben ugyanúgy másodlagosan alakult ki, mint ahogyan a magyar *-s* képzőnek az eredeti melléknévképzői funkciója mellé létrejött, és már az ómagyar korban létezett főnévképzői, sőt szűkebb helynévképzői szerepe is (Hoffmann 2010: 46–47; Szegfű 1991: 255). Helynévképzőként járulhat főnevekhez, mint például a *Lis(z)na* (ősszl. *lěs(ъ)ka* 'mogyorócserje' + *-ina,* Tóth 2001: 215) és a *Balaton* (ősszl. *blato* 'mocsár'+ *-ьnъ,* Hoffmann 2010: 46) helynevek esetén.

Kiss Lajos a településnév személynévi származtatását tartja valószínűnek, melynek személynévi alapszava szláv eredetű; vö. cseh *Měchyně* tkp. 'menyasszony' személynév (FNESz.). Ez a személynév magyarországi oklevelekből nem adatolható (vö. ÁSz.), s ilyen alakú másik helynevet sem ismerünk a középkori Magyarországon. Ez a névforma tehát egyedül áll a magyar névrendszerben. Ha elfogadjuk esetleg a személynévi származtatás lehetőségét, az oklevélbeli *Mechina* szórvány szóvégi *a*-ja ebben az esetben némiképp zavaróan hathat. Ezt a körülményt a szlovák hangtörténet egyik jelenségével magyarázhatjuk meg. A szlovák nyelv történetének korai szakaszában a palatális magánhangzók utáni helyzetben levő *a,* valamint az *ä (< i)* hang a nyelvjárások egy részében *ä*-vel ejtődött. Ennek a hangnak azonban nem volt külön írásjele, lejegyzésére különféle jelöléseket *(a, e, ea, ia, o)* alkalmaztak, hasonlóan a korai ómagyar korban a magyar nyelvben alkalmazott gyakorlathoz, ahol szintén jelölhette az *a* betű az egészen nyílt *e (ä)* hangot is (Gregor 1989: 143; Tóth 2001: 29).[2]

A két származtatás között nagyon lényeges különbség, hogy míg abban az esetben, ha a településnév egy szláv helynév átvétele, ahogyan Kniezsa véli, akkor a névadói szláv nyelvűek voltak; addig a szláv személynévből való származtatás esetén, ahogyan Kiss Lajos tartja, a névadók biztosan magyarok, hiszen a puszta személynévi metonímia jellegzetesen magyar névadási gyakorlat, a szláv névadásra nem jellemző (vö. Hoffmann–Rácz–Tóth 2018: 229–231).

A névadóktól azonban valamennyire független a névhasználók kérdése. A településnév legkorábbi, itt is tárgyalt *Mechina* adata mindkét etimológiai fejtés szerint szláv eredetű, ami azt jelenti, hogy mögötte szláv névhasználókat éppúgy gyaníthatunk, mint a nevet változatlan formában átvevő (adoptáló) magyarokat. A hangrendileg kiegyenlített *Mehenye, Mehnye* névformák viszont már egészen biztosan magyar névhasználatot és magyar névhasználókat jeleznek (vö. Tóth 2019: 25).

[2] Ugyanezzel a szlovák hangtörténeti mozzanattal magyarázható az Abaúj megyei Biste település szlk. *Bista* ~ m. *Biste* adatainak szóvégi magánhangzójának egymáshoz való viszonya is, lásd ehhez Tóth 2001: 29.

Az etnikai földrajzi kutatások rámutatnak arra, hogy a Zoboralja magyarsága Árpád-kori eredetű. A terület magyarok által történő benépesülése hosszú folyamat volt, amelyet a honfoglalástól számíthatunk. A 11–12. században már magyarlakta telepek ékelődtek be a hegylábi szláv települések közé, a 13. századra kialakultak a mai településrendszer alapjai, s ezzel párhuzamosan a Zobor-vidék elvesztette szláv többségét (Tátrai 2005: 319–320). Mindezt megerősítheti az egykori Zobor-vidék hegylábi területén található helynevek névkörnyezetének vizsgálata is, amely a helynévrekonstrukció fontos eszköze is egyben. E feltárás során természetesen szem előtt tartandó, hogy az oklevelekben leírt terület a korban jóval gazdagabban lakott lehetett, az oklevélben csak a renovatio szempontjából fontosnak vélt birtokok szerepelnek, ezért a későbbi kutatásokban feltétlenül szükséges lesz az oklevelek névállományának – és a nevek környezetének – teljes feltárása is.

4. Reményeim szerint ez a rövid nyelvtörténeti fejtegetés is rávilágított arra, hogy a korai oklevelekkel, s köztük a zobori apátság okleveleivel érdemes foglalkoznunk. Az 1111. és 1113. évi oklevelek feltáró vizsgálata és a többi korai forrás elemzése után pontosabb képet alkothatunk a legkorábbi időszak nyelvállapotáról. Az így létrehozott eredmények nemcsak a nyelvtörténet és a névtan, hanem a magyarság történetével foglalkozó más tudományok (pl. történettudomány, őstörténet, történeti földrajz) számára is számos új ismeretet nyújthatnak.

Hivatkozások

ÁSz. = Fehértói Katalin 2004: *Árpád-kori személynévtár (1000–1301).* Budapest: Akadémiai.

ÁÚO. = Wenzel Gusztáv 1860–1874: *Árpádkori új okmánytár* 1–12. Pest, később Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

Bárczi Géza 1943: Az 1113. évi zobori oklevél *o* jelöléséhez. *Magyar Nyelv* 39, 337–341.

Bárczi Géza 1958: *Magyar hangtörténet.* Budapest: Tankönyvkiadó.

CD. = Georgii Fejér 1829–1844: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilic* 1–11. Budae.

ComMar. = Heller, Georg 1985: *Comitatus Marmarosiensis* (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie A: Die historischen Ortsnamen von Ungarn 18.) München.

DHA. = Györffy György szerk. 1992: *Diplomata Hungariae Antiquissima.* Vol. I. Budapest: Akadémiai.

EKFT. = *Az első katonai felmérés. A Magyar Királyság teljes területe 965 nagyfelbontású színes térképszelvényen. 1782.* DVD, 2004. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft.

Fejérpataky László 1892: *Kálmán király oklevelei.* Budapest: Magyar Tudományos Akadémia.

FNESz. = Kiss Lajos 1988: *Földrajzi nevek etimológiai szótára* I–II. Negyedik, bővített és javított kiadás. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Gregor Ferenc 1989: Magyar–szlovák nyelvi kapcsolatok. In Balázs János szerk.: *Nyelvünk a Duna-tájon.* Budapest: Tankönyvkiadó, 141–196.

Gy. = Györffy György 1998: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* IV. Budapest: Akadémiai.

Hajnal István 1921: *Írásbeliség az írásbeliség felújulása korából.* Budapest: Budavári Tudományos Társaság.

HKFT. = *A harmadik katonai felmérés. 1882. A Magyar Szent Korona Országai. 1 : 25.000.* DVD, 2007. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft.

Hoffmann István 2010: *A Tihanyi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 16.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Hoffmann István – Rácz Anita – Tóth Valéria 2018: *Régi magyar helynévadás. A korai ómagyar kor helynevei mint a magyar nyelvtörténet forrásai.* Budapest: Gondolat.

Jakubovich Emil 1923: A tihanyi alapítólevél olvasásához. *Magyar Nyelv* 19, 78–78.

Katona Csilla 2020: *Fonotaktikai szerkezetet módosító hangváltozások az ómagyar korban.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 51.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Katona István 1781: *Historia regum stirpis Arpadianae. Tom IV. Complectens res gestas Stephani III., Ladislai II., Stephani IV., Belae III., Emerici, Ladislai III.* Pozsony, 212.

Knauz Nándor 1863**:** *Az Esztergomi Főegyháznak okmánytára. 1. füzet. Az Esztergomi Érsekségnek Árpádkori okmányai.* Esztergom, 77.

Kniezsa István 1949: *A zobori apátság 1111. és 1113. évi oklevelei, mint nyelvi (nyelvjárási) emlékek.* (A Debreceni Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai 28.) Debrecen: Magyar Nyelvtudományi Intézet.

Korompay Klára 2003: Helyesírás-történet. In Kiss Jenő – Pusztai Ferenc szerk.: *Magyar nyelvtörténet.* Budapest: Osiris, 101–102, 281–299, 579–593, 697–708, 781–786.

Kovács Éva 2015: *A Tihanyi összeírás mint helynévtörténeti forrás.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 34.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Kovács Éva 2018: *A Százdi alapítólevél mint helynévtörténeti forrás.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 48.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

MKFT. = *A második katonai felmérés. A Magyar Királyság és a Temesi bánság nagyfelbontású, színes térképei. 1838.* DVD, 2005. Budapest: Arcanum Adatbázis Kft.

Nagy Imre 1891**:** *Hazai okmánytár. Codex diplomaticus patrius* VIII. Budapest, 2.

Papp István 1963: Voltak-e sorvadó magánhangzók a nyelvünkben? *Nyelvtudományi Értekezések* 40, 288–295.

Pelczéder Katalin 2015: A Bakonybéli összeírás nyelvtörténeti forrásértéke. *Helynévtörténeti Tanulmányok* 11, 55–68.

Póczos Rita 2015: A Pécsi püspökség alapítólevelének szórványai: *Lupa, Kapos. Helynévtörténeti Tanulmányok* 11, 69–83.

Pray György 1774: *Dissertatio historico-critica de Sancto Ladislao Hungariae rege.* Pozsony, 31.

Šmilauer, Vladimir 1932: *Vodopis starého Slovenska.* Bratislava.

Šmilauer, Vladimir 1970: *Přiručka Slovanské Toponomastiky.* Academia Praha.

Szegfű Mária 1991: A névszóképzés. In Benkő Loránd főszerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana* I. *A korai ómagyar kor és előzményei.* Budapest: Akadémiai, 188–258.

Szentpétery Imre 1923: *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke. Regeste regum stirpis Arpadianae crtitico diplomatica* I. Budapest: Magyar Tudományos Akadémia, 16–18.

Szőke Melinda 2015: *A garamszentbenedeki apátság alapítólevelének nyelvtörténeti vizsgálata.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 33.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Tátrai Patrik 2005: A Nyitrai járás etnikai földrajza. *Földrajzi Értesítő* 54, 317–344.

Tóth Valéria 2001: *Az Árpád-kori Abaúj és Bars vármegye helyneveinek történeti-etimológiai szótára.* (A Magyar Névarchívum Kiadványai 4.) Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.

Tóth Valéria 2019: Módszertani problémák a Kárpát-medence régi helyneveinek etimológiai kutatásában. *Helynévtörténeti tanulmányok* 15, 21–48.

Veszprémy László 1997: In: Györffy György főszerk. *Árpád-kori oklevelek 1001–1196. (Chartae antiquissimae Hungariae)* Budapest: Balassi, 126–127.